

dokumentere forskellene, der som regel var på 5–10%, synes Boel næsten at overse at der i materialet forekommer langt mere horrible forskelle, f.eks. i sygeligheden hos drenge og piger.

Bogens fjerde kapitel redegør for den samtidige debat blandt godsejerne, der opdeles i paternalister og liberalister, samt blandt økonomerne i den i 1872 nyoprettede »Nationaløkonomisk Forening«, og der afsluttes med en gennemgang af den politiske aktivitet blandt husmændene selv, fra Bondevenneselskabets oprettelse i 1840'erne til partidannelsen i 1870'erne. Trods lejlighedsvis eksempler på overgreb fra gårdmandsside var det ikke mindst de toneangivende førere magtpåliggende at understrege, at fremskridtet skulle ske i samarbejde med gårdmændene, selv om det med rimelighed kan hævdes, at dette skete på deres betingelser. Når husmændene ikke gjorde oprør, skyldtes det utvivlsomt gruppens heterogene karakter. Mange husmænd oplevede sig som »små gårdmænd« eller håbede i det mindste en gang at blive det!

Torben Hansgaard

JENS CHRISTENSEN: »Landbostatistik. Håndbog i dansk landbohistorisk statistik 1830–1900«. Landbohistorisk Selskab 1985. 284 s. 148 kr.

Enhver, der arbejder med nyere dansk historie, ved hvor vanskeligt det kan være at finde statistiske oplysninger, når man går tilbage i det nittende århundrede. Det er derfor et prisværdigt initiativ at Landbohistorisk Selskab har ladet udarbejde denne håndbog. »Landbostatistik« omfatter dog kun den del af århundredet, hvor der foreligger statistisk materiale fra officiel side, nemlig fra Tabelkommissionens oprettelse (1834) og frem til 1900. Den sidste afgrænsning begrundes med, at der herefter foreligger flere specialstatistikker vedrørende landbrugsforhold.

Bogens indhold består foruden et indledende kapitel, der omtaler formål og opbygning, af en række afsnit, som strækker sig fra naturforhold over produktions- og afsætningsmuligheder til de sociale forhold i landbosamfundet, dette taget i bredeste forstand. I de enkelte afsnit præsenteres først de vigtigste tal fra den officielle statistik; derpå gennemgås mulighederne for at finde supplerende statistiske oplysninger, f.eks. fra betænkninger eller fagbøger. I en række tilfælde har forfatteren, Jens Christensen, givet værdifulde kildekritiske oplysninger om materialets karakter. Endelig afsluttes der med en omtale af hvilke arkivalier, der ligger bag de publicerede tal, samt hvor og i hvilket omfang dette materiale stadig findes.

»Landbostatistik« må betegnes som en uundværlig håndbog for alle, der arbejder med periodens historie. Nok kan de enkelte tabeller synes tætte og ind imellem lidt uoverskuelige, men oplysningerne om landboforholdene er langt mere omfattende end dem, man f.eks. finder i Gyldendals »Danmarks historie«, bd. 9 (1985), der til gengæld har den fordel, at tallene er ført helt frem til nutiden. Bogen afspejler imidlertid også problemerne med at fremskaffe statistisk materiale. Først når det offentlige – som oftest i forbindelse med et lovgivningsinitiativ – skulle have indseende med eller indflydelse på et område, opstod behovet for statistisk materiale; og de fremkomne tal, som bogen gengiver, er derfor overvejende på landsplan. Historikeren med interesse for de regionale variationer

og lokalhistorikeren må derfor fortsat dykke ned i det oprindelige materiale, men via »Landbostatistik« kan dette nu gøres hurtigere og sikrere.

Bogen rummer en omfattende litteraturliste over periodens litteratur, herunder en række publicerede undersøgelser i samtidige tidsskrifter, som man ikke uden videre løber ind i eller måske ville overse, samt en række studentspecialer. Et par stykker af disse er dog siden udkommet i artikel- eller bogform uden at det er anført i litteraturlisten. Det gælder bl.a. Eva Aukens og Søren Ehlers arbejder, begge fra 1983.

I forordet til »Landbostatistik« hedder det, at bogen er et første skridt på vejen til en statistisk kortlægning af landbosamfundets økonomiske og sociale forhold i de forrige århundreder. Man må håbe at erfaringerne med det foreliggende arbejde ikke har virket mere afskrækkende end at forfatteren, eventuelt i samarbejde med andre, tør gå i gang med den ulige vanskeligere opgave: at tilvejebringe et pålideligt statistisk grundlag for det syttende og attende århundredes bondeøkonomi i Danmark!

Torben Hansgaard

ANNA JORUM AVDEM OG KARI MELBY: Oppe først og sist i seng. Husarbeid i Norge fra 1850 til i dag. Oslo, Universitetsforlaget, 1985. 190 s. Ill. 195 n.kr.

»Oppe først og sist i seng« handler om det husarbejde, som frem for alt de gifte husmødre har udført på landet og i byerne i mere end hundrede år, men også om tjenestepiger og i mindre grad om det arbejde, som mænd lavede og vel i stigende grad laver i hjemmet!

De to kvindelige historikere, Anna Jorum Avdem og Kari Melby, starter med landbruget ca. 1850 og går derefter over til byerne på samme tidspunkt. De fortsætter med byerne omkring århundredskiftet, med husarbejde på landet i mellemkrigstiden, med byerne i samme periode – for at slutte med et fælles afsnit om efterkrigstidens land og by. Der er tale om en kompetent og fængslende bog, skrevet på baggrund af brede fremstillinger, erindrings- og interviewmateriale og monografier, ikke mindst universitetsspecialer, hvor der åbenbart er meget mere at hente i Norge end i Danmark. Bogen er spækket med eksempler på, hvordan enkeltindivider (ofte navngivne) levede, og den er skrevet med stor indføling. Forfatterne har virkelig formået at leve sig ind i husmødrenes hverdag, hvadenten det er præstekonen Hanne Wisnes' eller Olea Fiskekones. De skildrer hvordan en kvindedag *kunne se ud*, og de placerer kvinders liv i en generel historisk sammenhæng. Bogen er rigt illustreret. Fotografier, tegninger, og skitser udgør ca. 1/3, hvilket også gør den letfordøjelig og indbydende. Den er skrevet med henblik på det brede publikum, men er samtidig noget af en guldgrube for alle, der beskæftiger sig med kultur – og hverdagshistorie. Et meget flot eksempel på *synliggørelse* af et helt centralt område i kvindehistorien og den fælles historie.

Forfatterne påviser en langsomtgående udvikling fra husarbejde med baggrund i selvforsyning på landet, over delvis selvforsyning med elementer af køb af varer, først i byerne og senere på landet, til husmoderen som forbruger både på landet og i byerne; hovedsynspunktet er, at husarbejdet bevæger sig fra store forskelle på land og i by til mere ensartede forhold generelt. Jeg vil dog mene at forfatterne fokuserer for meget på lighederne i kvindearbejdet i betragtning af de